

ŞÂFÎÎ USÛLCÜLERİN DEĞERLENDİRME VE TERCİH YAPARKEN SÜNNET VE HADİS MESELELERİNE YAKLAŞIMI: ZEKERİYYA el-ENSÂRÎ ÖRNEĞİ*

Nurullah AGİTOĞLU**

Öz

Hicrî ilk iki yüzyılda ortaya çıkan Hicaz fıkhı ile Irak fıkhından orijinal bir sentez meydana getiren İmam Şâfîî'ye (ö. 204/820) nispet edilen ekole Şâfîî mezhebi denilmiştir. Bağlayıcılık açısından hadisler için ittisâl şartını yeterli bulan Şâfîîler, haberlerle amel etmek için ilâve şartlar ileri sürülmesine karşı çıktıklarından Hanefî ve Mâlikî çevrelerinin bu yönde geliştirdiği formülleri eleştiri konusu yapmışlardır. Buna bağlı olarak haber-i vâhidle haram ve vâcibin sâbit olamayacağı yaklaşımı eleştirilmiş, hükme delâlet noktasında zannîlik bulunmaması kaydıyla bu tür hükümlerin haber-i vâhide dayandırılabilceği ilkesi benimsenmiştir. Bu tür konuları genişçe ele alan ve değerlendirme yoluna giden önemli Şâfîî usûlcülerinden biri Ebû Yahyâ Zekeriyâ b. Muhammed b. Ahmed el-Ensârî'dir (ö. 926/1520). İbn Hacer, el-Bulkînî, İbnü'l-Hümâm, Celâleddin el-Mahallî gibi çok sayıda âlimden fıkıh ve diğer dinî ilimleri okuyan Zekeriyâ el-Ensârî, genç yaşta hocalarının izniyle ders ve fetva verecek seviyeye ulaştı. Kendisinden ilim tahsil edenler arasında İbn Hacer el-Heytemî, Hatîb eş-Şirbînî, Abdülvehhâb eş-Şa'rânî gibi şahsiyetler bulunmaktadır. Kaynaklarda el-imâm, el-hâfız, şeyhu meşâyihî'l-İslâm, şeyhü'l-İslâm gibi lakaplarla anılan Zekeriyâ el-Ensârî, neredeyse bütün dinî ilimler alanındaki geniş bilgisi yanında Şâfîî mezhebinin temel eserlerini anlama, onların tercihleri arasında değerlendirme ve tercih yapma konusunda uzmandı. Eserleri mezhep görüşlerinin âyet ve hadislerle temellendirilmesi, ta'lîl edilmesi, önceki ulemânın hatalı bulunan nakil ve görüşlerinin eleştirilmesi, hadisleri tahrîc ederek kaynaklarının ve bu konuda âlimlerin değerlendirmelerinin belirtilmesi bakımından önem taşır. Bundan dolayı eserleri daha sonraki Şâfîî âlimleri arasında itibar görmüş, mezhebin meseleleri konusunda dayanak olmuş, üzerine çeşitli ihtisar, şerh ve hâşiye çalışmaları yapılmıştır. Önemli eserlerinden biri de usûl konusunda yazdığı *Gâyetu'l-vüsûl şerhu Lübbi'l-usûl* adlı çalışmasıdır. Bu eseri yine kendisine ait olan *Lübbü'l-usûl* adlı eserinin şerhidir. *Lübbü'l-usûl* ise Tâceddin es-Sübki'nin *Cem'u'l-cevâmi'*inin muhtasarıdır. Onun sünnet ve hadis meseleleri konusundaki yorum ve değerlendirmelerini bu eseri çerçevesinde ele alacağız. Böylelikle Şâfîî usûlcülerin bu tür konuları yorumlama noktasındaki yaklaşım ve tutumlarını tespit ve değerlendirme yoluna gideceğiz.

Anahtar Kelimeler: Usûl, Şâfîîler, Sünnet, Haber, Zekeriyâ el-Ensârî.

Makale Gönderim Tarihi: 02.06.2018, Kabul Tarihi: 06.08.2018

Doi: 10.26791/sarkiat.429915

* Bu çalışma 2-3 Mayıs 2018 tarihinde MALATYA'da düzenlenen Uluslararası İslâm ve Yorum Sempozyumu II'de sunulan tebliğin geliştirilmiş ve makale formatına getirilmiş halidir.

** Dr. Öğr. Üy., Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fak. Öğretim Üyesi, nurullahagitoglu@gmail.com,
ORCID ID: 0000-0002-4507-5300

INTERPRETATIONS OF THE SUNNAH AND HADITH SUBJECTS OF SHAFII METHODOLOGISTS THROUGH THE EVALUATION AND PREFERENCE: ZEKERIYA EL-ENSARI EXAMPLE

Abstract

The The Hijaz fiqh which emerged in the first two centuries of Hijri was called Shâfiî sect in the school of fiqh, which is based on Shafi'i (d. 204/820), who had the possibility of evaluating the fate of Iraq and bringing it to an original synthesis. In the Shafi'i, the practices of the Ahl al-Hadith are generally adopted in the matters of sunnah and hadith, but there are advocates of mutawattir. In terms of binding, the Shafi'i, who found the joining condition for the hadiths satisfactory, have criticized the formulas developed by the Hanafî and Maliqî circles in this direction because they opposed the addition of additional conditions to operate with the news. In this respect, the approach that the haram and the worshiper can not be fixed with news and wisdom has been criticized and the principle has been adopted that such provisions can be based on news, provided that there is no doubt at the point of issue. One of the prominent Shafi'i scholars who address these issues extensively and go on the path of evaluation is Abu Yahya Zekeriyâ b. Muhammad b. Ahmed al-Ansari. (d. 926/1520). Zekeriyâ al-Ansari, who read fiqh and other religious sciences from many scholars such as Ibn Hajar, al-Bulkîn, Ibn al-Khumâm, Celâleddin al-Mahallî, attained the level to teach and fatwa with the permission of their teachers. Among those who collect knowledge, there are personalities such as Ibn Hajar al-Heytemi, Hatîb al-Shirbînî, Abd al-vahab al-Sha'rânî. Zakeriyâ al-Ansari, who is known by his nick names like al-Imâm, al-hafiz, shaykh mehâihi-islâm, sheikh al-islâm in the sources, comprehends the basicworks of Shafi'i sect besides the broad knowledge in almost all religious sciences, he specialized in. His Works emphasize the basis of sectarian views with verses and hadiths, to be attributed , to criticize the transmission and views of the previous faults which are erroneous, to emphasize the hadiths and to indicate the sources and the evaluations of the scholars in this respect. His works were respected among the scholars of the later Shafi'i, the basis of the secterial_affairs, and various expertise, commentary and poetry work were done on them. One of his important works is the work of Gâyetu'l-vüsûl sherhu Lübbi'l-usûl which he writes about usûl. This work is also a reminder of his work, Lübbü'l-usûl. Lübbü'l-usûl is the endowment of Tâceddin es-Subkî's Cem'u'l-cevâmi. His interpretations and assessments on the issues of circumcision and hadith will be examined in this essay. In this way, the approaches and attitudes of the Shafi'i scholars in interpreting such issues will be tried to be determined and evaluated.

Keywords: Shafii, Method, Sunnah, Haber, Zekeriya Al-Ensari

Giriş

Hız. Peygamber'in (sas) vefatından sonra şer'î-amelî konularla ilgili içtihatların vahyin denetiminden geçme imkânı bulunmamaktaydı.¹ Müslümanlar yeni medeniyet çevreleriyle bir arada yaşamak durumunda kaldığından, dinî-amelî meselelerde büyük artış ve çeşitlilik meydana gelmişti. Bu durum içtihat faaliyetinin yeni bir ivme kazanmasına vesile olmuştu.²

İlk dönemlerde her içtihat teorik planda geçerliliğini koruyordu. İnsanlar genellikle önde gelen âlimlerin görüşlerine uyuyordu. Ehîl kişilerce yapılan içtihatlar geçerli kabul edildiğinden, bir sorun meydana gelmiyor ve önemli sıkıntılar yaşanmıyordu. İslâmiyet'i öğretmek üzere farklı memleketlere giden sahâbîler bir yandan toplumu aydınlatırken diğeryandan eğitim faaliyetinde bulunuyordu. Neticede Kur'ân ve Sünnet'teki ifadelerin yorumlanması noktasında farklı anlayışlara sahip ilim halkaları meydana gelmekteydi.³

Sahâbe ve sonraki nesiller, karşılaştıkları problemlerde doğrudan Kur'ân'a müracaat ederler, burada bulamazlarsa Sünnete başvururlar, orada da bulamazlarsa içtihat ederlerdi. Buldukları hükmü karşılaştıkları benzer olaylara da uygularlardı. Benzer bir olay yoksa İslam'ın temel ilkelerini ve maslahatı göz önünde tutarak bir çözüm bulmaya çalışırlardı.⁴

Sahâbe ve tabîûn devri bu şekilde geçtikten sonra müçtehitlerin görüş belirtmelerini gerektiren birçok olayın ortaya çıkması, müçtehitlerin çoğalması, içtihat ve hüküm istinbâtında metotların çeşitliliği gibi durumlar sonradan geldi. Bütün bunlar fakih ve müçtehitleri prensip ve ilkeler tespit etmeye sevk etmiştir. Onlar da bu kuralları derlemiş ve Fıkıh Usûlü ismi verilen bir ilim dalını meydana getirmişlerdir.⁵

Fıkıh usûlünün faydası ve amacı kısaca şer'î-amelî hükümleri bilmektir. Usûl âlimlerinin bu ilmin değerine işaret eden açıklamalarında, vahyin kesilmesiyle birlikte içtihadın önem kazandığı ve şer'î hükümleri beyan işini müçtehitlerin üstlendiği⁶ vurgulanmaktadır. Fıkıh usûlünü bilmeyenin taklit seviyesini aşamayacağı belirtilmiştir.⁷

Dinî konularla alakalı kaynak ve metot noktasında sahâbe döneminde başlayan farklı eğilimleri ifade etmek için "Ehl-i Hicâz (Ehl-i eser/Ehl-i hadis)" ve "Ehl-i

¹ Hız. Peygamber (sas) zamanında dini emir ve yasaklar vaz edilirken nazarî bir tarzda değil amelî bir tarz ve şekilde bizzat O'nun (sas) tarafından ortaya konulurdu. Ayrıca bu durum vahyin kontrolü altında gerçekleşirdi. (Bkz. Şâfiî, Muhammed b. İdris, *er-Risâle (İslam Hukukunun Kaynakları)*, Çev. Abdulkadir Şener, İbrahim Çalışkan, TDV Yayınları, Ankara 2000, s. 55 vd.; Mustafa es-Sibâî, *es-Sünne ve Mekânetuhâ fi't-Teşrü'l-İslâmî*, Dâru'l-Verrâk, Riyad 1998, 67; Fahrettin Atar, *Fıkıh Usûlü*, İFAV Yayınları, İstanbul 1992, s. 10.)

² A. Cüneyd Köksal - İbrahim Kâfi Dönmez, "Usûl-i Fıkıh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı yayınları, İstanbul 2012, XXXXII, s. 201

³ Atar, a.g.e., s. 10; Köksal-Dönmez, a.g.m., s. 201.

⁴ Zekiyüddin Şaban, *İslam Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-Fıkıh)*, Terc. İ. Kafi Dönmez, TDV Yayınları, Ankara 2004, s. 32.

⁵ Şaban, a.g.e., s. 33.

⁶ İçtihat hk. bkz. Molla Hüsrev, *Fıkıh Usûlü (Mirkâtü'l-Vüsûl Tercümesi ve Şerhi)*, Terc. Haydar Sadıkoğlu, Özgü Yayınları, İstanbul 2014, s. 473.

⁷ Atar, a.g.e., s. 3; Köksal-Dönmez, a.g.m., s. 208; Şaban, a.g.e., s. 27-28; İbnü'l-Emîn Mahmud Esad, *Fıkıh Usûlü*, Yasin Yayınları, İstanbul 2008, s. 12.

İrâk (Ehl-i re'y)⁸ şeklindeki nitelendirmeler doğmuştu.⁹ Bu durum ekolleşme sürecinin hızlandığına işaret etmekteydi. Ancak sadece fıkhıdaki tavırla sınırlı olmayan her iki adlandırma iki ana çizgiyi ifade etmiştir.¹⁰

Günümüze ulaşan ilk fıkıh usûlü eserinin Şâfiî'nin *er-Risâle*'si olduğu belirtilmektedir.¹¹ Usûl ilminin meselelerini içeren kapsamlı eserler ise bundan bir buçuk asır sonra, ortaya çıkmaya başlamıştır.¹²

İlk dönem usûl eserlerinin birçoğunda mezhebî karakterin ağır bastığı görülür. Bir fıkıh mezhebinin fûrû hükümlerini temellendirmeye ve bunların ilgili delillerden elde edilmiş biçimini açıklamaya yönelik kaleme alınan usûl kitaplarının yönteminin fukâhâ metodu, kelâm ilke ve mezhepleriyle de ilgisi kurularak yazılanlarınkinin “mütakellimîn metodu” diye isimlendirildiği belirtilmektedir.¹³

En çok yayıldığı ilim muhiti dikkate alınarak bunlardan ilki Hanefî metodu¹⁴, ikincisi Şâfiî metodu olarak da anılır. VI. ve özellikle VII. yüzyıldan itibaren usûl yazımında, felsefe-mantık dilini esas alma eğilimi yaygınlık kazanmıştır. Bu dönemde önceki iki yöntemi birleştirmek amacıyla yazılan usûl eserlerinin metoduna ‘memzûc metot’ denilmektedir.¹⁵

Mütakellimîn yöntemine göre usûl kuralları, delillerin gösterdiği yönde ortaya konulmaktadır. Bu metoda göre usûlcüler, belli bir mezhep lehine taassup göstermeksizin ve ulaşılan usûl kuralının kendi mezhep imamlarının görüşlerine uyup uymadığına bakmaksızın sadece delillerin desteklediği kuralları tespit ve kabul etmişlerdir.¹⁶ Usûl konuları ve kelâm ilkeleri arasında ilgi kurma özelliği ile öne çıktığı için bu adla isimlendirilen ve tûmdengeliğe ağırlık veren mütakellimîn metoduna göre fıkıh usûlü eserlerinin yazılmasındaki en önemli faktörlerden biri, o dönemdeki farklı ekollerin varlığıdır. Bunun neticesinde İslâm ilim çevrelerinin hâkim çoğunluğunu oluşturan ehl-i hadîs ile Eş'arîler tarafından Mu'tezile'nin dışlanması, sünî ilkelerin büyük ölçüde tespit edilmesi ve buna bağlı olarak birçoğu kelâm ilkeleriyle yakından alakalı olan fıkıh usûlü ilkelerinin gözden geçirilmesine gerek duyulması, bu eserlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.¹⁷

Diğer taraftan Ehl-i re'y ve Ehl-i hadîs tartışmaları Şâfiîlerle Hanefîler arasında bir yöntem tartışmasına neden olmuştur. Savunduğu usûl bakımından bu tartışmalarda hadisçilere daha yakın duran Şâfiî, istihsânı eleştirmekle hadisçilerle beraber, kıyası savunmakla da re'ycilerle beraber olmuştur. Senedi sahîh muttasıl haberin Kur'an ve genel hukûkî esaslara arz edilmeksizin kabul edilmesi yönünde

⁸ Ehl-i rey ve ehl-i hadîs hakkında geniş bilgi için bkz. Mansur Koçinkağ, *Erken Dönem İslam Hukuk Düşüncesinde Rey ve Hadîs*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2018.

⁹ Atar, a.g.e., s. 11.

¹⁰ Köksal-Dönmez, a.g.m., s. 201.

¹¹ Bu konudaki tartışmalar ve geniş bilgi için bkz. Menderes Gürkan, *İslam Hukuk Metodolojisinin Oluşumu ve Şâfiî'nin Yeri*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 1997, Basılmamış Doktora Tezi, s. 16 vd., 334.

¹² Köksal-Dönmez, a.g.m., s. 202.

¹³ Ali Bardakoğlu, “Hanefî Mezhebi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı yayınları, İstanbul 1997, XVI, s. 12; Atar, a.g.e., s. 13-14; Köksal-Dönmez, a.g.m., s. 202.

¹⁴ Atar, a.g.e., s. 13; Şaban, a.g.e., s. 35.

¹⁵ Atar, a.g.e., s. 13; Köksal-Dönmez, a.g.m., s. 202-203.

¹⁶ Şaban, a.g.e., s. 34.

¹⁷ Köksal-Dönmez, a.g.m., s. 204.

re'ycilere karşı hadisçilerin yanında durmuştur. Ancak o, mürsel haber ve sahâbî kavlinin kabulü noktasında bazı şartlar ileri sürmekle de her iki gruptan ayrılmaktadır.¹⁸ Bu durum Ehl-i hadîs'e daha yakın olmakla beraber İmam Şâfiî'nin bazen Ehl-i re'y ile ortak noktalarda buluşmaktan çekinmediğini ve bu noktada mezhebî taassup göstermediğini hissettirmektedir.

1. ZEKERİYYÂ EL-ENSÂRÎ ve GÂYETÜ'L-VUSÛL ŞERHU LÛBBİ'L-USÛL ADLI ESERİ

Tam adı Ebû Yahyâ Zeynuddîn Zekeriyyâ b. Muhammed b. Ahmed es-Süneykî el-Ensârî el-Hazrecî (ö. 926/1520) olan Zekeriyyâ el-Ensârî, önemli bir Şâfiî fakihidir. 824/1421 yılında Mısır'ın doğusunda Süneyke beldesinde dünyaya geldiği bildirilmiştir. İlk eğitimini Süneyke'de almış, daha sonra ilim tahsili için Kahire'ye gönderilmiştir. Ezher'de tahsil görmüş, muhtelif ilim dallarına ait birçok temel metni ezberlemiştir. İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449), Sâlih b. Ömer el-Bulkînî (ö. 868/1464), Kemâleddin İbnü'l-Hümâm (ö. 861/1457), Takıyyüddin eş-Şümunnî (ö. 872/1468) ve Celâleddin el-Mahallî'nin (ö. 864/1459) de aralarında bulunduğu birçok âlimden dört mezhep fihkî ve diğer dinî ilimler yanında Arap dili ve edebiyatı, hat, astronomi, hesap, cebir, tıp gibi ilim dallarında ders okumuştur.¹⁹

Bu arada Ensârî, tasavvufa dair çok sayıda kitap incelemiş ve bazı sûfi meclislerine devam etmiştir. Genç yaşta hocalarının izniyle ders ve fetva verecek düzeye erişmiş, Şâfiî fikhında otorite seviyesine ulaşınca çeşitli eserleri medreselerde okutulmaya başlanmıştır. Ders halkasına İslâm dünyasının dört bir yanından birçok talebe katılan Ensârî'den ilim tahsil edenler arasında İbn Hacer el-Heytemî (ö. 974/1567), Hatîb eş-Şirbînî (ö. 977/1570), Abdülvehhâb eş-Şa'rânî (ö. 973/1565), Bedreddin el-Gazzî (ö.984/1577) gibi şahsiyetler bulunmuştur. 850/1447 yılında hacca gitmiş; bu vesileyle İbnü'z-Ziyâ el-Mekkî (ö. 854/1450), Takıyyüddin İbn Fehd (ö. 871/1466) vb. gibi âlimlerden yararlanmıştı.²⁰

Zekeriyyâ el-Ensârî yetkin bir âlim olduğundan zamanın yöneticilerinin dikkatini çekmiştir. Bir süre kadılık teklifini kabul etmediyse de ileri sürdüğü şartlar sultan tarafından kabul edilince Şâfiî kâdilkudâtlığı görevini üstlenmiştir. el-Melikü'n-Nâsır Muhammed, Kansu, Canbolat, el-Melikü'l-Âdil Tomanbay ve Kansu Gavri dönemlerinde de bu görevi sürdürmüştür. İbn İyâs, Safer 906'da (Eylül 1500) gözleri iyice zayıfladığından kapısını kapatıp kendini azlettiğini, 22 Safer 906'da (17 Eylül 1500) yerine Muhyiddin İbnü'n-Nakîb'in tayin edildiğini yazar.²¹ Memlük tahtına geçen Kansu Gavri'nin 8 Zilhicce'de (25 Temmuz) azlettiği

¹⁸ Sahip Beroje, *Rey Hadis Tartışmalarında Hanefî ve Şafiîler*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1994, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 155-156.

¹⁹ Muhammed b. Ahmed b. İyâs el-Hanefî, *Bedâiu'z-Zuhûr fî Vakâii'd-Duhûr*, I-V, Mısır 1984, V, 370-371; Ahmet Özel-Cengiz Kallek, "Zekeriyyâ el-Ensârî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı yayınları, İstanbul 2013, XXXIV, s. 212.

²⁰ Muhammed b. Ahmed b. İyâs el-Hanefî, *Bedâiu'z-Zuhûr fî Vakâii'd-Duhûr*, I-V, Mısır 1984, V, 370-371; Necmeddin Muhammed b. Muhammed, *el-Kevâkibu's-Sâire bi A'yâni'l-Mieti'l-Âşire*, I-III, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1997, I, 198 vd.; Ahmet Özel - Cengiz Kallek, a.g.m., s. 212.

²¹ İbn İyâs, a.g.e., III, 448.

Ensârî bu tarihten sonra kendini tadrîs, telif ve iftâ faaliyetlerine vermiştir.²² 3 Zilhicce 926 (14 Kasım 1520) Çarşamba günü Kahire’de vefat etmiştir.²³

Eserleri: Birçok alanda eser telif eden Zekeriyâ el-Ensârî’nin özellikle Şâfiî fıkına dair eserlerinin önem taşıdığını, diğer eserlerinin derlemeden ibaret olduğunu ileri sürenler olmuştur. Fıkıh ve Fıkıh usûlü, Tefsir ve Kıraat, Hadis gibi alanlarda çok sayıda eser verdiği belirtilmektedir.²⁴

Çalışmamızda onun sünnet ve hadisin bazı meseleleri ile ilgili yorumlama yöntemini *Gâyetü’l-Vüsûl (ilâ) Şerhi Lübbi’l-Usûl*²⁵ adlı eserini esas alarak inceleyeceğiz. Bu eseri, yine kendisine ait olan *Lübbü’l-Usûl* adlı çalışmasının şerhidir. *Lübbü’l-Usûl* ise Tâceddin es-Sübkî’nin (ö. 771/1370) *Cem’u’l-Cevâmi*’nin²⁶ muhtasarıdır. İbnü’l-Cevherî (ö. 1215/1801) bu şerhe bir hâşiye yazmıştır.²⁷ Ayrıca bu eser üzerinde çağdaş çalışmalar da yapılmıştır.²⁸

Kaynaklarda “el-imâm, el-hâfız, şeyhu meşâyihî’l-İslâm, şeyhü’l-İslâm” gibi lakaplarla anılan Zekeriyâ el-Ensârî, dinî ilimlerdeki derin bilgisi ile beraber Şâfiî mezhebi eserlerini anlama, onların tercihleri arasında değerlendirme ve tercih yapma konusunda kendini oldukça geliştirmiş bir âlimdi. Eserleri mezhep görüşlerinin âyet ve hadislerle temellendirilmesi, ta’lil edilmesi, hadisleri tahrîc ederek kaynaklarının ve bu konuda ulemânın değerlendirmelerinin belirtilmesi bakımından önem taşır. Bundan dolayı eserleri daha sonraki Şâfiî ulemâsı arasında büyük itibar görmüş, mezhebin mesâili hususunda dayanak olmuş, üzerine çeşitli ihtisâr, şerh ve hâşiye çalışmaları yapılmıştır.²⁹

Daha sonraki mezhep fukahâsının yaptığı açıklamalardan, Zekeriyâ el-Ensârî’nin müçtehitlerle ilgili tasnifte “müçtehit fi’l-fetvâ ve’t-tercîh” kategorisi içinde değerlendirildiği anlaşılmaktadır.³⁰

2. ZEKERİYYÂ EL-ENSÂRÎ’NİN GÂYETÜ’L-VUSÛL ŞERHU LÜBBİ’L-USÛL ADLI ESERİ ÇERÇEVESİNDE SÛNNET VE BAZI HADİS MESELELERİNİ YORUMLAMASI

Bu bölümde Zekeriyâ el-Ensârî’nin sünnet ve bazı hadis usûlü konularına yaklaşımı ele alınacaktır.

²² İbn İyâs, a.g.e., IV, 12.

²³ İbn İyâs, a.g.e., V, 370-371.

²⁴ Eserleri için bkz. Özel-Kallek, a.g.m., s. 213-214.

²⁵ Esas aldığımız baskıda eserin künyesi şöyledir: Ebu Yahya Zekeriyâ el-Ensârî, *Gâyetü’l-Vüsûl ilâ Şerhi Lübbi’l-Usûl*, Dâru’l-Kutubi’l-Arabiyyeti’l-Kübra, Mısır, Trs.

²⁶ Cem’u’l-Cevâmi fi Usûli’l-fikh. Daha önce fıkıh usulüne dair yazılan çok sayıda eserin başarılı bir şekilde özetlendiği kitapta plan ve muhteva bakımından Beyzâvî’nin Minhâcü’l-vüsûl’ünün etkisi görülür. Usulde Hanefî ve Şâfiî metotlarını birleştiren Cem’u’l-cevâmi yüzyıllar boyunca medreselerde ders kitabı olarak okutulmuş, pek çok şerh, hâşiye ve nazım çalışmasına konu olmuştur. Eserin çeşitli şerh ve hâşiyeleriyle birlikte birçok baskısı yapılmıştır. (Bilal Aybakan, “Sübkî, Tâceddin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı yayınları, İstanbul 2010, XXXVIII, s. 12.)

²⁷ Özel-Kallek, a.g.m., s. 214.

²⁸ Geniş bilgi için bkz. Özel-Kallek, a.g.m., s. 214.

²⁹ Özel-Kallek, a.g.m., s. 213.

³⁰ Özel-Kallek, a.g.m., s. 213.

2.1. Sünnet Konusuna Yaklaşımı

Zekeriyya el-Ensârî'nin Sünnet konusuna yaklaşımını ele almadan önce, mukayese ve değerlendirmeye kolaylık sağlayacağı düşüncesiyle usûlcüler ve hadisçilerin konuya dair temel görüşlerini belirtmek faydalı olacaktır.

Usûlcüler Sünnet kavramını kendine has bir çerçeveye oturtmuşlardır. Usûl âlimlerine göre Sünnet, Kur'an dışında, Hz. Peygamber'den şer'î bir hükme delil olmaya uygun söz, fiil ve takrîr olarak sâdır olan her şeydir.³¹ Muhaddisler ise genelde Sünneti, Hz. Peygamber'in sözleri, fiilleri, takrîrleri, gerek peygamberliğinden önce gerekse peygamberlik dönemine ait olsun, ahlâkî vasıfları ve sîreti şeklinde tanımlamışlardır.³² Burada hadisçilerin Fıkıh usûlcülerine göre sünnet kavramını daha geniş tuttuğu görülmektedir.

Ensârî, yedi bölüme ayırdığı eserinin Kur'ân'ı (Kitâb'ı) ele alan birinci bölümden sonra ikinci sırada gelen Sünnet bölümünde, oldukça tafsilatlı bilgiler vermektedir.

Sünnet bölümünün girişinde Ensârî, 'Hz. Peygamber'in sözleri, fiilleri ve fiilleri mesabesinde sayılan takrîrleri' şeklinde Sünnetin tanımını yapmaktadır.³³ Burada yaptığı tanımla Ensârî muhaddislere daha yakın görünmektedir. Ancak yukarıda verilen usûlcülerin tanımları ve muhaddislerin tarifi göz önüne alınacak olursa Sünneti, Hz. Peygamber'in sözleri, davranışları, peygamberlik hayatı boyunca takip ettiği yol ve tutum olarak onun hayat tarzı³⁴ olarak tanımlamak daha isabetli görünmektedir.

Sünnet bahsinin içinde tanımdan sonra Sünnetin hücciyetinin/delil oluşunun Hz. Peygamber'in ismeti ile ilgili olduğunu vurgulayarak peygamberlerin ismeti konusuna detaylı bir şekilde girilmiştir. Ensârî, peygamberlerin günahın büyüğünden, küçüğünden, taammüden olanından ve sehven olanından uzak olduklarını, böyle bir durumun kendilerinden sâdır olamayacağını, "قلت/Dedim ki" diye söze başlayarak belirtmektedir. Bu husustaki farklı görüşlere yer veren Ensârî, tercih ettiği görüşe uygun bir şekilde, diğer görüş sahiplerine "فيجاب عنه/kendilerine şöyle cevap verilir" şeklinde bir ifade kullanarak cevap vermektedir. Hz. Peygamber'in namazda sehiv yaptığı, öğleyi beş rekât kıldığı vb. noktaları ise o şöyle yorumlamaktadır: "Onun sehivden uzak oluşu, ibtidâen değil

³¹ el-Âmidî Ali b. Muhammed, *el-İhkâm Fî Usûli'l-Ahkam*, I-IV, Riyad, 2003, I, 227; Talat Koçyiğit, *Hadîs İstılahları*, AÜİF Yayınları, Ankara 1980, s. 401; Abdulgani Abdulhâlik, *Hücciyetü's-sünne*, Dâru'l-vefa, Trs. By., s.68; Mustafa es-Sibâî, *es-Sunne ve mekanetuha fi't-teşrii'l-islami*, el-Mektebetü'l-İslami, Riyad 1998, s.65; Abdülkerim Zeydân, *el-Vecîz fî Usûli'l-Fikh*, Müessesetu'r-Risale, Beyrut 1997, s.161; Muhammed Ebû Zehv, *Hadis ve Hadisçiler*, Terc. Selman Başaran, M. Ali Sönmez, Ensar Neşriyat, İstanbul 2007, s. 30; Muhammed Mustafa el-A'zamî, *Dirasat Fî'l-Hadisi'n-Nebevî*, el-Mektebu'l-İslamî, Beyrut 1980, s.1; Sebahattin Erkmen, *Haneî ve Şâfiî Usûlcülerin Sünnet Anlayışı (Debûsî ve Sem'ânî Örneği)*, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum 2013, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, s. 42.

³² Sibâî, a.g.e., s. 65.

³³ Ensârî, a.g.e., s. 95.

³⁴ Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, TDV Yayınları, Ankara 1992, s. 367.

istidâme anlamındadır. (Yani bir sehvi işlemiş olsa da o sehiv üzere devam etmesine, o sehvi sürdürmesine izin verilmemiştir.)³⁵

Günah işleme konusunda Kelam ekolleri arasında görüş ayrılığı bulunmakla beraber, risâletle ilgili hususlarda Peygamberlerin hata ve günah işlemekten korunmuş oldukları tespiti hemen herkes tarafından kabul edilmektedir. Vahiyle bildirilen konularda peygamberlerin aksini yapması düşünülemeyeceğinden, onların bu konularda günah ve hata kapsamında bir fiil işlemeleri mümkün değildir. Ancak onların ilahi bilgilendirme yapılmadığı hususlarda içtihat etmesinin doğurduğu sonuçlara göre sorumlu olup olmadığı tartışma konusu olmuştur. Bir kısım âlimler peygamberin içtihadının da ilâhî murakabe altında olduğunu, hatalı durumlarda hemen uyarıldığını söylerken bir kısmı da onun Kur'ân'ın temel ilkeleri doğrultusunda bir hata yapamayacağını, ancak detay konularda somut deliller doğrultusunda hareket ederken bazen yanılabilirliğini ancak, bu yanılığının da günah kapsamında olmadığını söylemektedir.³⁶

Daha sonra Hz. Peygamber'in fiilleri konusuna giren Ensârî, bu fiilleri kısımlara ayırarak her fiilin aynı derecede hüküm ifade etmeyeceği veya bağlayıcılıklarının aynı olmayacağını anlaşılır bir üslupla ortaya koymuştur.³⁷ Bu bağlamda Hz. Peygamber'in bazı fiillerinin cibillî/beşerî olduğunu söyleyen Ensârî, yeme, içme, oturuş, kalkış vb. davranışları buna örnek vermektedir. Bazı fiillerin cibillî ve şer'î vasıf arasında olduğunu vurgularken o, buna binek üzerinde haccetmesi ve istirahat celsesini misal verir. Bir kısım fiillerin de ayetleri beyân kapsamında olduğunu belirten Ensârî, hırsızın elinin kesilmesinde, nereden kesileceğini hadisin beyân ettiğini ifade eder. Birtakım fiillerin de sadece Hz. Peygamber'e has/özel olduğunu bildiren müellifimiz buna da onun dörtten fazla eşle evlenmesini örnek gösterir. Dördüncü gruba girenlerin bizimle ilgisi olmadığını ve bize delil olmayacağını, birinci gruba giren davranışların bize mübâh olduğunu, ikinci kısma girenlerin bize mendûp olduğunu ve üçüncü kategoriye giren fiillerin ise durum ve karineye göre mendûp, vâcip veya mübâh olabileceğini belirten Ensârî, “قبل/denildi ki” ifadesini farklı görüş belirtenlerin görüşlerinin başına koyarak ortaya koymaktadır.³⁸ Devamında sıfatının bilinmesi durumuna göre fiillerin ifade edeceği hükümler üzerinde duran Ensârî, umûm, husûs, nesih vb. usûl konularında da zengin bir bilgi sunmayı ihmal etmemektedir.

Tercih ettiği görüşün başında çoğu zaman “الصح/el-Esahh” kaydını düşen müellifim, en zayıf görüşlerin bile “قبل/denildi ki” ifadesi ile zikredilmesinden yana bir yaklaşım sergilemektedir. Onun bu tavrı, konuyla ilgili detaylı ve mukayeseye imkân verecek bir tarzda malumat sunmaya fırsat vermektedir. Müellifin dikkat çeken bir yönü de bir fakîh olarak Hadis Usûlü meselelerine olan

³⁵ Ensârî, a.g.e., s. 95-96. Önemli bir Şâfiî Usûlcüsü olan Fahreddin Râzî'ye (ö.606/1210) göre ise kasıtlı olarak ne büyük ne de küçük günah peygamberlerden sadır olamaz. Sehven olana gelince bunun sehven olduğunu başkalarına bildirmek kaydıyla böyle bir günah veya hatanın onlardan sadır olması mümkündür. (Râzî, Fahreddin Muhammed b. Ömer b. el-Hüseyin, *el-Mahsûl fi ilmi Usûli'l-Fikh*, I-VI, Tahk. Tâhâ Câbir Feyyâz el-Alvânî, Müessesetü'r-risâle, Beyrut Trs., III, 228.)

³⁶ Süleyman Pak, “Kur'an'da Hz. Peygamber'in Günah İşleme İmkânı (Nisa Suresi 105-107. Ayetler Örneği)”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2017/2, c. 16, sayı: 32, ss. 641-669, s. 642.

³⁷ Ensârî, a.g.e., s. 96.

³⁸ Ensârî, a.g.e., s. 96-97.

vukûfiyetidir. Hadis Usûlü ile ilgili kavram ve terimleri çok başarılı bir şekilde kullandığı görülmektedir.

2.2. Haber ve Diğer Bazı Hadis Usûlü Konularına Yaklaşımı

Ensârî'nin görüşlerini ele almaya geçmeden hadisçiler ve usûlcülerin konuya yaklaşımını özet olarak kaydetmek faydalı olacaktır. Hadisçiler arasında haber, Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirlerinden ibaret olan hadis ile eş anlamda kullanılmaktadır. Ancak haberin hadise göre daha geniş bir anlamı vardır. Haber, hem Hz. Peygamber'in hadislerini hem de sahâbe ve tâbiûndan gelen rivayetleri içerir. Bu bakımdan, haberle hadis arasında umûm-husûs farkı vardır: Her hadise haber denir; fakat her haber hadis olmayabilir. Ancak bazı haberler hadistir.³⁹ Usûlcüler, haberleri iki kısma ayırmışlar ve birincisine mütevâtir, ikincisine de âhâd demişlerdir.⁴⁰

Kitabında Sünnet bölümünden sonra 'haberler' bahsine geçen Ensârî, konuyla ilgili güçlü bir altyapı oluşturacak önemli bilgilerle bu bölüme başlamaktadır.

Haberleri yalan olduğu kesin olanlar ile doğruluğu kesin olanlar şeklinde iki ana kısma ayıran Ensârî, birinci kategoriye girenleri zarûreten yalan oluşu kesin ile istidlâlen yalan oluşu kesin diye iki kısımda ele almaktadır. Zarûreten yalan oluşu kesin olana iki nakîzin (örneğin bir insanın hem ölü hem hayatta olamayacağı gibi) aynı anda olamamasını misal verir. İstidlâlen yalan oluşu kesin olana örnek verirken müellif, bazı felsefecilerin "âlemin kîdemini" iddia etmelerini sunar. Buna bir de Hz. Peygamber adına uydurulmuş mevzû haberleri de ekler.⁴¹

Mevzû haberlerin bazısının zındıklar tarafından dinden nefret ettirme ve onu gülünç duruma düşürme amacıyla uydurulduğunu belirten Ensârî, konunun devamında sözlerine şöyle devam etmektedir: "Vehmi giderecek unsurun ortadan kaldırılmasıyla rivayette bazen bir eksiklik meydana gelebilmektedir. "...Yüzyıl sonra bugün yaşayanlardan kimse yeryüzünde kalmayacaktır"⁴² rivayetinde 'bugün' kaydının duyulmaması/aktarılmaması hadisi böyle bir duruma düşürebilmektedir.⁴³

Müellif konunun detaylarına girerken yine çok çeşitli görüşleri sunmakta, tartışmalara girmekte ve uygun gördüğü görüşü tercih ederek destekleme yoluna gitmektedir. Bunu yaparken bazen de "الراجح عندنا" /er-râcih indena" ifadesini

³⁹ İbn Hacer, *Nuhbetu'l-fiker fi mustalahi ehli'l-eser*, Tahk. Abdulhamid b. Salih b. Kasım., Daru İbn Hazm, Beyrut 2006, s. 81; Suyûtî, Abdurrahman b. Ebibekr, *Tedribu'r-râvî*, I-II, Tahk. Abdulvehhab Abdullatif, Mektebetu'r-Riyadi'l-hadise, Trs., s.6; Talat Koçyiğit, "Âhâd Haberlerin Değeri", *AÜİFD*, 1966 Cilt: XIV, ss. 125-142, s. 125.

⁴⁰ Cezâirî, Tahir b. Salih b. Ahmed, *Tevcihu.'n-nazar ilâ usûli'l-eser*, Cemaliye matbaası, Mısır 1910, s. 33. Koçyiğit, a.g.m., s. 128.

⁴¹ Ensârî, a.g.e., s. 99. Müellif burada Hz. Peygamber'den "İleride benim adıma yalan uydurulacak" şeklinde bir hadisin rivayet edildiğini, bu rivayetin hadis olması durumunda uydurma işinin gerçekleştiğini, bu sözün hadis olmaması halinde yine uydurma durumunun (en azından bu rivayetin uydurulmuş olması ile) gerçekleştiğini ifade etmiştir. (Ayrıca bkz. Ahmed Muhammed Şakir, *el-Bâisu'l-Hasis Şerhu İhtisari Ulûmi'l-Hadis*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut Trs., s. 76.)

⁴² Buhârî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahîh*, I-VI, Daru İbn Kesir, Beyrut 1987, İlim, 41; Mevakıt, 19.

⁴³ Ensârî, a.g.e., s. 99.

kullanmaktadır. Kendi görüşü ile karşıt görüşleri mukayese ederken ise bazen “kavlî...evlâ min kavlih..” kaydını düşmektedir. Bu durum da onun alternatif görüşlere vukûfiyetini ve bu görüşler içinde tercihte bulunma kabiliyetini ortaya koymaktadır. Bunun da bir yorumlama çeşidi olduğunu söylemek mümkündür. Zira bir sözü yorumlamak, onu şerh etmekten ziyade o söze asıl anlamı olduğu düşünülen manayı vermektir.⁴⁴ Bir konu ile ilgili görüşler içerisinde bir görüşten yana tavır koymak da, tercih etmek yoluyla, o konudaki asıl maksadı ortaya koymaya çalışmak demektir. Bu yönüyle tercihte bulunanın bir anlama ve özellikle yorumlama faaliyeti gerçekleştirdiğini söyleyebiliriz.

Öte yandan iyi bir yorumlama için yorumlama öncesi yorumlanan şeyin bilgisinin arka planına ihtiyaç duyulur.⁴⁵ Bu açıdan Ensârî'nin tercihte bulunurken konulara olan hâkimiyeti onun yorumlamasını doğal olarak güçlendirmektedir.

Doğruluğu kesin olan haberler konusuna geçen müellif, buna örnek olarak Allah ve Resûlü'nün söylediklerini zikretmektedir. Hz. Peygamber'e nispet edilen haberlerin bir kısmı bu kapsama girer. Bunlar da şüphesiz mütevâtir haberlerdir. Mütevâtir haber de kendi içinde lafzî ve manevî olarak ikiye ayrılır.⁴⁶

Nitekim klasik İslâm bilgi teorisine göre bilgi kaynakları sağlam duyular, akıl ve sâdik haberdur. Sâdik haber kapsamında değerlendirilen haberler içerisinde doğruluğu bizzat haberin kendisiyle sâbit olanı mütevâtir haberdur.⁴⁷

Devamında mütevâtirin tanımını yapan müellif, özellikle şu nokta üzerinde durmaktadır: Nakledenlerin haberin içeriğini duyulara dayalı olarak bilmeleri şarttır. Zanna dayalı ya da akıl yürütme ile ulaşılan bilginin haber verilmesiyle ilim oluşmaz.⁴⁸ Mütevâtir ve detaylarıyla ilgili verdiği bilgilerin genellikle muhaddislerin yaklaşımlarına benzerlik gösterdiği söylenebilir.⁴⁹

Yine müellifin kendi tercihlerini ortaya koyma ve görüşlerini aktarma hususunda “ta'birî..evlâ min ta'birih” ifadesini kullanması, bazen “kulna/dedik ki” kimi zaman da “المختار/el-muhtâr” ifadesi ile kendi görüşünü belirtmesi dikkat çekmektedir.

Bazen iki görüş arasını uzlaştırmaya çalıştığı da görülmektedir. Mütevâtirin zarûri ilim ifade ettiğini naklederken, bazılarının onun nazarî ilim ifade ettiğini görüşünde olduklarını ekler. Ancak bu nazarî ilim ifade ettiğini savunanların aslında tevâtürün şartları ve hükmü üzerinde düşünmeyi kastederek nazarî ifadesini kullandıklarını belirtir. Mütevâtir haberi işittikten sonra ise böyle bir nazarî ilmin söz konusu olamayacağını ifade eder.⁵⁰

Arkasından âhâd haberler konusuna giriş yapıp âhâd içindeki ‘meşhûr’ bahsine geçen Ensârî'nin, buradaki yaklaşımıyla da muhaddislerinkine benzer bir tutum sergilediği ve Hanefî usûlcülere bazen cevap verme yoluna gittiği görülmektedir.

⁴⁴ Bkz. Yavuz Köktaş, “Anlam ve Yorum Açısından Hadis Metinlerinin Tahlili”, *Bilimname*, Sayı: 3 2003/3, s. 113.

⁴⁵ Doğan Özlem, *Bilim Tarih ve Yorum*, İnkılap Yayınları, İstanbul 1998, s. 82.

⁴⁶ Ensârî, a.g.e., s. 100.

⁴⁷ H. Yunus Apaydın, “Mütevâtir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı yayınları, İstanbul 2006, XXXII, s. 208.

⁴⁸ Ensârî, a.g.e., s. 100.

⁴⁹ Ensârî, a.g.e., s. 100.

⁵⁰ Bkz. Ensârî, a.g.e., s. 100.

Mütevâtirin zarûrî ilim ifade ettiğini, âhâd haberin ise katiyet ifade etmediğini belirtmektedir. Mütevâtirde yakîn, âhâd haberde ise zann bulunmaktadır. Ancak o, âhâd haberle amel edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Ayrıca o, Hanefilerin savunduğu haber-i vâhidin kıyasla çatışması durumunda kıyasın tercih edilmesi, râvinin rivayetine muhalefeti durumunda rivayetin terkedilmesi vb. görüşlere de karşı çıkarak bunlara cevap vermektedir.⁵¹

Başka hadis usûlü konularına da genişçe yer veren müellifimiz, bu bağlamda adl (sika)'nın ziyâdesi hususu üzerinde durmaktadır.⁵² Râvinin adalet şartı ve müteallık konular⁵³ ile ilgili sayfalarca açıklama yapmaktadır.

Deli, kâfir ve çocuğun rivayeti⁵⁴, mütesâhil olanın rivayeti⁵⁵, mürsel haberler ve değeri⁵⁶, sahâbe bahsi⁵⁷, manâ ile rivayet⁵⁸, cerh ve ta'dil⁵⁹, tahammül ve edâ yolları⁶⁰ vb. gibi hadis usûlü konularında da geniş bilginin yanında, farklı görüşlere yer verip onlara cevap verme ve uygun bulduğu görüşü tercih edip savunma yoluna başarılı bir şekilde gittiği görülmektedir.

Ensârî'nin, eserinde konuları işlerken bir usûlcüden daha çok bir muhaddis gibi Hadis Usûlü konularına vâkıf olmasının yanı sıra değişik ve karşıt görüşlere yer vermesi, tartışmaya girmesi ve tercihte bulunması yöntemi dikkat çekmektedir. Usûlcüler içinde mütekellimin metoduna yakın duran, Şâfiî mezhebini ve âlimlerini yeri geldiğinde savunan ve onları referans gösteren, diğer mezheplere bazen cevap veren özelliği göze çarpmaktadır. Konuları işlerken seçtiği bazı rivayetlerle Şiâ'nın imamet gibi iddialarına da dolaylı cevap verdiği⁶¹ görülmektedir.

Sonuç

Ehl-i rey ve ehl-i hadis tartışmaları Şâfiîlerle Hanefiler arasında bir metodoloji tartışmasına neden olmuştur. Şâfiîler savunduğu usûl bakımından bu tartışmalarda genelde hadisçilere daha yakın durmuşlardır.

Önemli bir Şâfiî fakihî olan Zekeriyyâ el-Ensârî'nin yetkin bir âlim olup, çok sayıda eser verdiği belirtilmektedir. O, Şâfiî mezhebi eserlerini anlama, onların tercihleri arasında değerlendirme ve tercih yapma, bazı nakil ve görüşlerin eleştirilmesi, bu konuda ulemânın değerlendirmelerinin belirtilmesi bakımından önemli bir âlimdir. Eserleri daha sonraki Şâfiî ulemâsı arasında büyük itibar görmüş, üzerine çeşitli çalışmalar yapılmıştır.

Ensârî, yedi bölüme ayırdığı eserinin Sünnet bölümünde, oldukça tafsilatlı bilgiler vermektedir. Tanımdan sonra sünnetin hücciyetinin Hz. Peygamber'in ismeti ile

⁵¹ Ensârî, a.g.e., s. 100.

⁵² Bkz. Ensârî, a.g.e., s. 103.

⁵³ Bkz. Ensârî, a.g.e., s. 104.

⁵⁴ Bkz. Ensârî, a.g.e., s. 104.

⁵⁵ Bkz. Ensârî, a.g.e., s. 104.

⁵⁶ Bkz. Ensârî, a.g.e., s. 110.

⁵⁷ Bkz. Ensârî, a.g.e., s. 109.

⁵⁸ Bkz. Ensârî, a.g.e., s. 111.

⁵⁹ Bkz. Ensârî, a.g.e., s. 108.

⁶⁰ Bkz. Ensârî, a.g.e., s. 111.

⁶¹ Bkz. Ensârî, a.g.e., s. 100.

ilgili olduğunu vurgulayarak peygamberlerin ismeti konusuna detaylı bir şekilde girmiştir.

Farklı görüşlere yer veren Ensârî, tercih ettiği görüşe uygun bir şekilde diğer görüş sahiplerine “feyücâbu anh/şöyle cevap verilir” şeklinde bir ifade kullanarak cevap vermektedir. Bazen de “Kültü/Dedim ki” diyerek görüşünü ve tercihini belirtmektedir. Tercih ettiği görüşün başında kimi zaman da “el-Esahh” kaydını düşen müellifimizin en zayıf görüşlerin bile “kîle” denilerek zikredilmesinden yana bir yaklaşım sergilediği görülmektedir. Onun bu tavrı konuyla ilgili mukayeseye imkân verecek bir tarzda malumat sunmayı kolaylaştırmaktadır.

Müellifin dikkat çeken bir yönü de bir fakih olarak Hadis Usûlü meselelerine olan vukûfiyetidir. Hadis Usûlü ile ilgili kavram ve terimleri çok başarılı bir şekilde kullandığı görülmektedir.

Kitabının ‘haberler’ bahsinde Ensârî, konunun detaylarına girerken yine çok çeşitli görüşleri sunmakta, tartışmalara girmekte ve uygun gördüğü görüşü tercih ederek destekleme yoluna gitmektedir. Bunu yaparken bazen de “er-racih indena” ifadesini kullanmaktadır. Kendi görüşü ile karşıt görüşleri mukayese ederken ise bazen “kavlî ...evlâ min kavlih..” kaydını düşmektedir. Bu durum da onun alternatif görüşlere vukûfiyetini ve bu görüşler içinde tercihte bulunma kabiliyetini ortaya koymaktadır. Bunun da bir yorumlama çeşidi olduğunu söylemek mümkündür.

Devamında mütevâtirin tanımını yapan müellif, mütevâtir ve detaylarıyla ilgili verdiği bilgilerin genellikle muhaddislerin yaklaşımlarına benzerlik gösterdiği de söylenebilir. Yine müellifin kendi tercihlerini ortaya koyma ve görüşlerini aktarma hususunda “ta’birî..evlâ min ta’birih” ifadesini kullanması, bazen “kulna/dedik ki” kimi zaman da “el-muhtar..” ifadesi ile kendi görüşünü belirtmesi dikkat çekmektedir. Bazen iki görüş arasını uzlaştırmaya çalıştığı da görülmektedir.

Âhâd haberler konusuna giriş yapıp âhâd içindeki meşhûr bahsine geçen Ensârî, buradaki yaklaşımıyla da muhaddislerinkine benzer bir tutum sergilemekte ve Hanefî usûlcülere bazen cevap verme yoluna gittiği görülmektedir. Başka hadis usûlü konularına da genişçe yer veren müellifimizin, farklı görüşlere yer verip onlara cevap verme ve uygun gördüğü görüşü tercih edip savunma yoluna başarılı bir şekilde gittiği görülmektedir.

Ensârî’nin, mütakellimin metoduna yakın duran, Şafî mezhebini ve âlimlerini yeri geldiğinde savunan ve onları referans gösteren, diğer mezheplere bazen cevap veren yaklaşımı göze çarpmaktadır. Konuları işlerken seçtiği bazı rivayetlerle Şiâ’nın imamet gibi iddialarına dolaylı cevap verdiği de görülmektedir.

Kaynakça

ABDULGANÎ, Abdulhâlık, *Hücciyetü’s-sünne*, Dâru’l-vefâ, Trs. By.

ÂMİDÎ, Ali b. Muhammed, *el-İhkâm Fî Usûli’l-Ahkam*, I-IV, Riyad 2003.

APAYDIN, H. Yunus, “Mütevâtir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı yayınları, XXXII, 208.

ATAR, Fahrettin, *Fıkıh Usûlü*, İFAV Yayınları, İstanbul 1992.

- AYBAKAN, Bilal, “Sübkî, Tâceddin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı yayınları, XXXVIII, 12.
- A’ZAMÎ, Muhammed Mustafa, *Dirasat Fi’l-Hadisi’n-Nebevî*, el-Mektebu’l-İslamî, Beyrut 1980.
- BARDAKOĞLU, Ali, “Hanefî Mezhebi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı yayınları, , XVI, 12.
- BEROJE, Sahip, *Rey Hadis Tartışmalarında Hanefî ve Şafiîler*, Yüksek Lisans Tezi, Ata.Ü.S.B.E., Erzurum 1994.
- BUHÂRÎ, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu’s-Sahîh*, I-VI, Daru İbn Kesir, Beyrut 1987.
- CEZÂİRÎ, Tahir b. Salih b. Ahmed, *Tevcihu'n-nazar ilâ usûli'l-eser*, Cemaliye matbaası, Mısır 1910.
- EBÛ ZEHV, Muhammed, *Hadis ve Hadisçiler*, Terc. Selman Başaran, M. Ali Sönmez, Ensar Neşriyat, İstanbul 2007.
- ENSÂRÎ, Ebu Yahya Zekeriyya, *Gâyetü'l-Vüsûl ilâ Şerhi Lübbi'l-Usûl*, Dâru'l-Kutubi'l-Arabiyyeti'l-Kübra, Mısır, Trs.
- ERKMEN, Sebahattin, *Hanefî ve Şâfiî Usûlcülerin Sünnet Anlayışı (Debûsî ve Sem'ânî Örneği)*, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum 2013, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi,
- GÜRKAN, Menderes, *İslam Hukuk Metodolojisinin Oluşumu ve Şâfiî'nin Yeri*, Doktora Tezi, E.Ü.S.B.E., Kayseri 1997.
- HANEFÎ, Muhammed b. Ahmed b. İyas, *Bedâiu'z-Zuhûr fi Vakâii'd-Duhûr*, I-V, Mısır 1984.
- İBN HACER, *Nuhbetu'l-fiker fi mustalahi ehli'l-eser*, Tahk. Abdulhamid b. Salih b. Kasım, Daru İbn Hazm, Beyrut 2006.
- İBNÜ'L-EMÎN Mahmud Esad, *Fıkıh Usûlü*, Yasin Yay., İstanbul 2008.
- KOÇİNKAG, Mansur, *Erken Dönem İslam Hukuk Düşüncesinde Rey ve Hadis*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2018.
- KOÇYİĞİT, Talat, “Âhâd Haberlerin Değeri”, *AÜİFD*, 1966 Cilt: XIV, ss. 125-142.
- KOÇYİĞİT, Talat, *Hadîs İstılahları*, AÜİF Yayınları, Ankara, 1980.
- KÖKSAL, A. Cüneyd - İbrahim Kâfi Dönmez, “Usûl-i Fıkıh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı yayınları, XXXXII, 201.
- KÖKTAŞ, Yavuz, “Anlam ve Yorum Açısından Hadis Metinlerinin Tahlili”, *Bilimname*, Sayı: 3 2003/3, s. 113.
- MOLLA HÜSREV, *Fıkıh Usûlü (Mirkâtü'l-Vüsûl Tercümesi ve Şerhi)*, Terc. Haydar Sadıkoğlu, Özgü Yay., İstanbul 2014.
- NECMEDDİN, Muhammed b. Muhammed, *el-Kevâkibu's-Sâire bi A'yâni'l-Mieti'l-Âşire*, I-III, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1997.

ÖZEL, Ahmet - Cengiz Kallek, “Zekeriyyâ el-Ensârî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı yayınları, XXXXIV, 212.

ÖZLEM, Doğan, *Bilim Tarih ve Yorum*, İnkılap Yayınları, İstanbul 1998.

PAK, Süleyman, “Kur’an’da Hz. Peygamber’in Günah İşleme İmkânı (Nisa Suresi 105-107. Ayetler Örneği)”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2017/2, c. 16, sayı: 32, ss. 641-669.

RÂZÎ, Fahreddin Muhammed b. Ömer b. el-Hüseyin, *el-Mahsûl fî ilmi Usûli'l-Fıkh*, I-VI, Tahk. Tâhâ Câbir Feyyâz el-Alvânî, Müessesetu'r-risâle, Beyrut Trs.

SİBÂÎ, Mustafa, *es-Sunne ve Mekânetuhâ fî't-Teşrî'l-İslâmî*, Dâru'l-Verrâk, Riyad 1998.

SUYÛTÎ, Abdurrahman b. Ebibekr, *Tedribu'r-râvî*, I-II, Tahk. Abdulvehhab Abdullatif, Mektebetu'r-Riyadi'l-hadise, Riyad Trs.

ŞABAN, Zekiyüddin, *İslam Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-Fıkh)*, Terc. İ. Kafi Dönmez, TDV Yay., Ankara 2004.

ŞÂFÎÎ, Muhammed b. İdris, *er-Risâle (İslam Hukukunun Kaynakları)*, Çev. Abdulkadir Şener, İbrahim Çalışkan, TDV Yay., Ankara 2000.

ŞÂKİR, Ahmed Muhammed, *el-Bâisu'l-Hasîs Şerhu İhtisari Ulûmi'l-Hadis*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut Trs.

UĞUR, Mücteba, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, TDV Yay., Ankara 1992.

ZEYDAN, Abdulkerim, *el-Vecîz fî Usûli'l-Fıkh*, Müessesetu'r-Risale, Beyrut 1997.